

Megjegyzések

a *Mozdulat – A magyar mozdulatművészet története és kapcsolatai 1902 és 1950 között* címmel megrendezett tudományos kiállítás és szimpózium anyagához

A kiállítás 2012. június 28. és szeptember 9. között volt látható, a szimpózium megrendezésére pedig 2012. szeptember 7-én került sor az Iparművészeti Múzeumban. A szimpózium előadásai megjelentek: *Mozdulat – magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében*. Szerk. BEKE László–NÉMETH András–VINCZE Gabriella. Budapest, Gondolat, 2013.

A 20. századi magyar mozdulatművészeti örökséget a hazai tudományos műhelyek és az önálló kutatásokat végző szakemberek mutatták be a tánc szerelmeseinek nagy örömére. A szimpózium és a kiállítás tükröt tartott a mozdulatművészet sokszínűségének, ugyanakkor annak elmentmondásoktól sem mentes epizódjainak is. A mozdulatművészet igazi üzenetét évtizedekig méltatlanul elhallgatták a magyar táncművészeti és táncpedagógiai hagyományban. A kiállítás képanyaga a mozdulatművészet vér szerinti és szellemi örököseinek visszaemlékezéseit és a témával foglalkozó hazai történészek, szociológusok, művészettörténészek, pedagógusok, bábművészek eddigi kutatásait foglalta keretbe. A kiállítás dokumentumainak és képanyagának rendezése Beke László koncepciójának, Vincze Gabriella kurátornak, valamint az Orkesztika Alapítvány – MOHA – Mozdulatművészek Háza – Mozdulatművészeti Gyűjtemény vezetőjének, Fenyves Márknak köszönhető. A képzőművészet és a tánc iránt elkötelezett szakemberek kitűnő érzékkel válogatták össze a két világháború közötti mozdulatművészet személyiségeinek, kapcsolatrendszereinek és szellemi örökségének relikviáit és üzeneteit. A tárgyi emlékek és a visszaemlékezések az egykori alkotó közösségek titokzatos belső világába engedtek betekintést. A program végére kirajzolódott egy különleges összművészeti (*Gesamtkunst*) áramlat, amely nem ismert műfaji, térbeli és időbeli korlátokat. Törekvései mögött egy sajátos életfilozófia (*Lebensphilosophie*), lételeméletbeli változás (*Lebensreform*) állt, amely a zsidó-keresztény kultúra és az orientalista hagyomány helyenként eklektikusnak tűnő, mégis értékes kulturális örökségeként hagyományozódott az utókorra. A magas művészetként számon tartott akadémiai táncban a professzionális gyakorlat mögül sokáig hiányzott a tudományos reflexió. A tánc filozófiájára, esztétikájára, személyiségformáló erejére mégis szükségünk van, bár eltérő indíttatásból és felhasználói szinten, ennek ellenére kevesen akarnak és tudnak beszélni róla. Ugyanez a paradoxon rajzolódik ki a mozdulatművészet megfoghatatlanságát hangsúlyozó okfejtésekben. Az ellentmondás hátterében a ritualitásban és a szakralitásban gyökerező tánc „művészetté válása”, majd „profanizálódása” áll. Hozzájárul még a táncot kísérő érzelmek kavalkádja, szín- és formagazdagsága, amelyet igen nehéz szavakba önteni. A jövőben a táncelméleti és a táncpedagógiai alapkutatásokat felhasználó tudományos megközelítésektől éppen ezért jelentős változást remélünk.

A mozdulatművészet újrafelfedezése ismeretlen perspektívákat nyithat számunkra. Bízunk egy olyan paradigmaváltásban, amely megváltoztatja a következő generáció gondolkodását.

A kiállításon és a szimpóziumon bemutatott művészek bebizonyították a tánc képesség- és készség-, valamint személyiségfejlesztő hatását. (Különös tekintettel a mozgás megfigyelésére; a testet felszabadító tánc erejére; a tánc individualizáló szerepére; a testtudatos táncos mozgás felfedezésére; a helyes légzés alkalmazására; az energia és a dinamika összefüggéseire; az idő és a ritmus fogalmának megértésére; az emocionális folyamatok megélésére; a kooperatív és konstruktív alkotómunka örömeire; az alkotófolyamat köré fonódó tabuk ledöntésére.) Általuk a mozgás rutinossá, a táncos attitűd látványossá, a testi emlékezet éberré, a testelv pedig tudatossá vált.

A szimpózium előadásaiból megszületett tanulmányok tematikusan csoportosíthatók. 1. Az életreform-törekvésekhez kapcsolódó mozdulatművészeti hagyomány társadalomtörténeti és társadalomszociológiai háttere; 2. a mozdulatművészet multimediális, interdiszciplináris, multikulturális és intermediális kapcsolatrendszere; 3. a forráskutatásra támaszkodó visszaemlékezések és egyes életművek bemutatása.

Az életreform-törekvésekhez kapcsolódó mozdulatművészeti hagyomány társadalomtörténeti és társadalomszociológiai háttere

Beke László művészettörténész (MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Magyar Képzőművészeti Egyetem) *Művészet-e a mozdulatművészet? – művelődéstörténeti szerepek* című előadása a két világháború közötti mozdulatművészeti és a kortárcsúcs irányzatok szerteágazó kapcsolatrendszerének áttekintésével foglalkozott. Nem csupán elemezte a többi társművészettel (zene-, báb-, képzőművészet, filmművészet) szoros szimbiózisban fejlődő iskolák jellegzetességeit, hanem társadalom- és művelődéstörténeti szempontból is megvilágította a korszakot, amelyben a rokoni, baráti szálak szövevényes hálójának, a filozófiai, esztétikai kérdésfeltevések, definíciók és megközelítések ismerete nélkül nehéz lenne eligazodnunk.

Németh András tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE PPK Pedagógia-történeti Tanszék, Magyar Táncművészeti Főiskola, Pedagógiai Tanszék) *Életreform-törekvések és táncpedagógiai reformok a 20. század első felében* című előadásában a recepció és a hatástörténeti összefüggések figyelembevételével elemezte a 19. század végétől szárbá szökkenő életreform-törekvéseket. A szerző rávilágított a különféle iskolák szellemi holdudvarára, a kapcsolódó nemzetközi irányzatok hatásmechanizmusaira, amelyek meghatározták a hazai és külföldi reformpedagógia arculatát. Az előadás egyik erőssége annak a filozófiai és kultúrkritikai szemléletváltásnak a bemutatása, amelyet több évszázados folyamat előzött meg. Gyökerei visszanyúlnak a felvilágosodásig és a romantikaig, majd elágaznak a klasszikus német filozófia, a pesszimizmus, illetve az életfilozófiák irányába (képviselve ezzel a magára maradt ember „önmegváltásának” számos kísérletét).

Boreczky Ágnes főiskolai tanár (ELTE PPK, IPPK) *Más művészet – új közönség. A mozdulatművészet és a korabeli társadalom* című előadásából családtörténeti, szociológiai adatokkal és tényekkel lettünk gazdagabbak, amelyek tovább erősítették a mozdulatművészeti iskolák és személyek szoros kapcsolatrendszeri hálóját. A szerző bebizonyította, hogy a mozdulatművészet

a 20. század szinte minden jelentősebb szellemi áramlatához kötődött. A csoportok közötti érintkezés pezsdítően hatott a kor művészeti irányzataira. A hálózat kutatási megközelítés lehetővé tette, hogy a mozdulatművészet társadalmi tere körüli szellemi tér is világosabban kirajzolódhasson.

Detre Katalin társadalomtörténész (ELTE BTK, doktorandusz) az újkori sportmozgalmak, az arisztokraták körében népszerű sportélet elemzésével és a testgyakorlással foglalkozó korabeli hazai irodalom ismertetésével vezette be *Testkultúra, életreform, egészség, szépség, szabadidő* című előadását. A szerző az alternatív testművelési rendszerekkel foglalkozva a testkultúra-mozgalmon belül négy jelentősebb áramlatot írt le (ritmusmozgalom, ázsiai testgyakorlatok, fény és levegő-mozgalom – Freie Körperkultur, erő és szépség – fitness- és body building-mozgalom). A ritmusmozgalom figyelemre méltó módszertani elmélettel és gyakorlattal rendelkező irányzatokat takar (delsartizmus, az amerikai szabad tánc, Hedwig Kallmeyer-féle harmonikus vagy esztétikus gimnasztika, a Mensendieck által kidolgozott női torna, az antropozófia talaján született euritmia mozgásrendszer). Az ázsiai testgyakorlatok szellemiségének szinkretizmusa egyesítette magában a távol-keleti és ezoterikus testművelést, valamint a hinduizmus, buddhizmus, illetve a teozófia filozófiáját.

A mozdulatművészet multimedialis, interdiszciplináris, multikulturális és intermediális kapcsolatrendszere

Fügedi János tánckutató, tudományos munkatárs, egyetemi docens (Zenetudományi Intézet, Magyar Táncművészeti Főiskola) *A Lábán-kinetográfia a Szentpál-iskolában* című előadása Szentpál Olga mozdulatművész kinetográfiai munkásságát elemzi. A kutatásból kiderült, hogy Szentpál joggal vonulhatott be a magyar mozdulatművészet „tudós nőinek klubjába”, ahol méltó helyet foglalt el Dienes Valéria és Berczik Sára mellett. A notációtörténeti bevezetésből megtudhattuk, hogy a Lábán-kinetográfia megjelenése az 1930-as évek végére tehető Magyarországon. A lábáni táncjelírás (kinetográfia) módszerét Szentpál nemcsak adaptálta és értő szemmel fejlesztette tovább, hanem át is adta ismereteit a tehetségesebb növendékeknek. A tanulmány szerzője megemlékezett a kinetográfiai hagyományt őrző egykori tanítványokról: Lőrinc Györgyről és Merényi Zsuzsáról (a Magyar Állami Balettintézet alapítójáról), továbbá a testtechnikákról, a történelmi társastáncokról, a néptáncról és a koreográfiáról. Szentpál Olga kutatási eredményeit, tudományosan megalapozott rendszerét azóta sem sikerült felülmúlnia az utókornak.

Tészabó Júlia (ELTE PPK Pedagógia-történeti Tanszék) *Mozdulatművészet és tánc a baba- és bábművészetben* című előadásában szép ívet írt le. A szerző végigkövette a keleti színház-történeti hagyomány újraéledését a 20. századi bábművészetben, annak ellenére, „hogy mi Európában – az évszázadok alatt teljesen elvesztettük a képességünket az ősi színházművészet komplexitásának a befogadására”.¹ Nagyszerű volt, amikor a komplex zene, tánc-, báb-, színház hagyománya újra létjogosultságot nyert, és el tudta fogadtatni gazdag formanyelvi sokszínűségét. A változatosság a kor más művészeit (irodalmárokat és képzőművészeket egyaránt) magával ragadta. Az Európában marginálisnak számító bábműfaj (Lotte Pritzel) a kor meghatározó alkotóművészeit, például ismert táncosait is magához édesgette. Niddy Impekoven és Anita Berber a tánc formanyelvének segítségével a valóságban is életet lehettek a Pritzel-

¹ Ronald KURT: *Indien und Europa – Ein kultur- und musiksoziologischer Verstehensversuch*. Bielefeld, Transcript, 2009. 38–40.

babákba. A kor hangulatát tükröző bábelőadások szövegeknyveit népszerű írók (Rainer Maria Rilke, Oskar Schlemmer, Németh Antal) fogalmazták meg művészi módon. Lényeges, hogy a képzőművészeket sem hagyta hidegen a bábművészet fejlődése. Marie Vassilieff, Natalia Goncsarova és Mihail Larionov is avantgárd stílusú figurákkal és maszkokkal lepték meg a közönséget. Paul Poiret divattervező tervezőiskolájával és az *Atelier Martine* nevű műhely megnyitásával közvetlenül is hozzájárult a művészeti nevelés újabb kísérletéhez. Számos magyar művész: Blattner Géza, Ábel Frigyes, Detre Szilárd is megérezte a műfajban rejlő kiaknázatlan lehetőségeket, és népszerűsítette a stílussteremtő bábelőadásokat.

Vincze Gabriella művészettörténész (MTA BTK Művészettörténeti Intézet, doktorandusz) *Kelet a magyar mozdulatművészetben* című előadása az orientalista hagyomány szinkretista kísérleteit tárta elénk. A Madzsar-, illetve a Dienes-iskolában a filozófiai gondolkodás a Schopenhauerrel nevelkedett Nietzsche, valamint Bergson hatására erősödött meg, majd teljesedett ki a teozófia tanainak elfogadásában. A hindu és a buddhista filozófia üzenete többnyire csak felszínesen érintette meg a mozdulatművészeti iskolák képviselőit. A főleg Délkelet-Ázsiából származó tradíciók adaptálása a mitológiai hagyomány és a misztériumjátékokhoz hasonló koreográfiák (a teremtésmítoszok, illetve tűztánc, tibeti ördögtánc) újraálmódásában nyert értelmet. Az autentikusabb útkeresésre vállalkozó, filozofikusabb Dienes-iskola az Indiát megjárt művészek, kutatók, orvosok közvetítését tartotta fontosnak, míg a Madzsar-iskola egzotikus fűszerként használta a keleti világ hangulatát. Az előbbi a filozofikus gondolkozásra hatott termékenyítően, az utóbbi emóciókat váltott ki és inspirálta a dinamikus és a vibráló alkotások megszületését. A két irányzat mellett a szórakoztató táncműfajok rajongóinak meg kellett elégednie a Keletet szerényen ismerő, mégis stílust teremtő művészekkel (Ruth St. Denis, Sent M'ahesa, Sybaris de Severas).

A forráskutatásra támaszkodó visszaemlékezések és életművek bemutatása

Fenyves Márk mozdulatművész, orkesztész, mozdulattörténész (Orkesztika Alapítvány – MOHA – Mozdulatművészek Háza – Mozdulatművészeti Gyűjtemény, Dienes Valéria mozdulat-hagyatékának gondozója) *Orkesztika és Dienes Valéria, Berczik Sára és a Berczik-iskola* című előadása személyes hangvétellű visszaemlékezésként hangzott el egykori mestereiről. Berczik Sára életművét az intellektuális megközelítés, a módszeres gyakorlat harmóniája, az esztétikum keresése, a magas fokú zenei műveltség, az értő és megértő, kreatív, inspiratív mozgás hatotta át. A ritmikus sportgimnasztikát megalapozó írásai a zene és a mozgás segítségével navigálják a pedagógusokat a tánc tanításában. Dienes Valéria élete és munkássága igazi példa volt kortársai számára. Nem csupán megtapasztalni, élvezni akarta a tánc pillanatait, hanem érteni és közvetíteni is kívánta tanítványainak a táncról szerzett tudását. Külföldi tanulmányútjain felismerte a táncelméleti tudás (a zene, a tánc történet, a koreográfia) alapjainak szükségességét, amelynek elsajátításához a matematika, a filozófia, az esztétika elengedhetetlen. S a kétféle tudásbázis értő kezekben a tánc formanyelvének gazdagodását eredményezte. Berczik és Dienes gondolkodásmódjában a szabályozott, rendszerező, szintetizáló és teremtő erő egyaránt fontos szerepet játszott. Módszertanuk, szellemiségük és szakmai sikereik összeforrtak a mozdulatművészetről alkotott idealizált képpel.

Lőrinc Katalin táncművész, egyetemi docens (Magyar Táncművészeti Főiskola) *Egy örökség birtokában: Lőrinc György és Merényi Zsuzsa* című előadása nem nevezhető egyszerű visszaemlékezésnek. A táncszakíróvá és kritikussá érett táncművész Lőrinc Katalin megélt szakmai tapasztalatai tükrében állított méltó emléket szüleinek, a 20. századi táncművészet és táncpedagógia két kivételes *doyen*jének. Lőrinc György és Merényi Zsuzsa szakmai sikerei közé nem csupán a nevükkel fémjelzett Állami Balettintézet sorolható, hanem az a komplex oktatói-nevelői munka is, amelyet a mozdulatművészetben is jártas két balettmester felvállalt. Mindketten hozzájárultak ahhoz, hogy a hazai klasszikus balettművészet a Vaganova-technika kristálytiszta adaptálása mellett egyedi szín- és formavilággal gazdagodhasson. S ez a változás még a politikailag legnehezebb időkben is felhívta magára a nemzetközileg elismert koreográfusok és a közönség figyelmét.

Lőrincz Viktor jogász, művészettörténész *Párhuzamos életrajzok: Kemény Ferenc – a sport, a pedagógia, a pacifizmus és a művészet kapcsolódó hálózatai* című előadása az újkori olimpia-történet és az európai oktatásügy egyik karizmatikus alakjának állított emléket. Figyelme nem csupán a sport- és az olimpiai mozgalom eseményeire terjedt ki, hanem a mentálhigiéniára, továbbá a pedagógiára is. A forrásfeldolgozás Kemény levelezésére támaszkodik, akinek személyiségét és munkásságát illetően számtalan tisztázatlan pont fedezhető fel, kezdve a szabadkőművesség iránti vonzalmától a Pierre de Coubertinhez fűződő szakmai, illetve személyes kapcsolatain keresztül a halálát megelőző eseményekig. Kemény tudománytörténeti eredményei is vitathatatlanok. Írásai, tanulmányai hatása túllépett határainkon, s ezt nem csupán a befolyásos nemzetközi szervezetekben értékelték, hanem tudományos körökben is, mivel Nobel-díjra is előterjesztették.

Mizerák Katalin